

ENFLASYONLA MÜCADELEDE MALİYE POLİTİKASI

Yazan : Dr. İsmail TÜRK

I

ENFLASYONUN TARİFİ, MAHİYETİ ve ÇEŞİTLERİ :

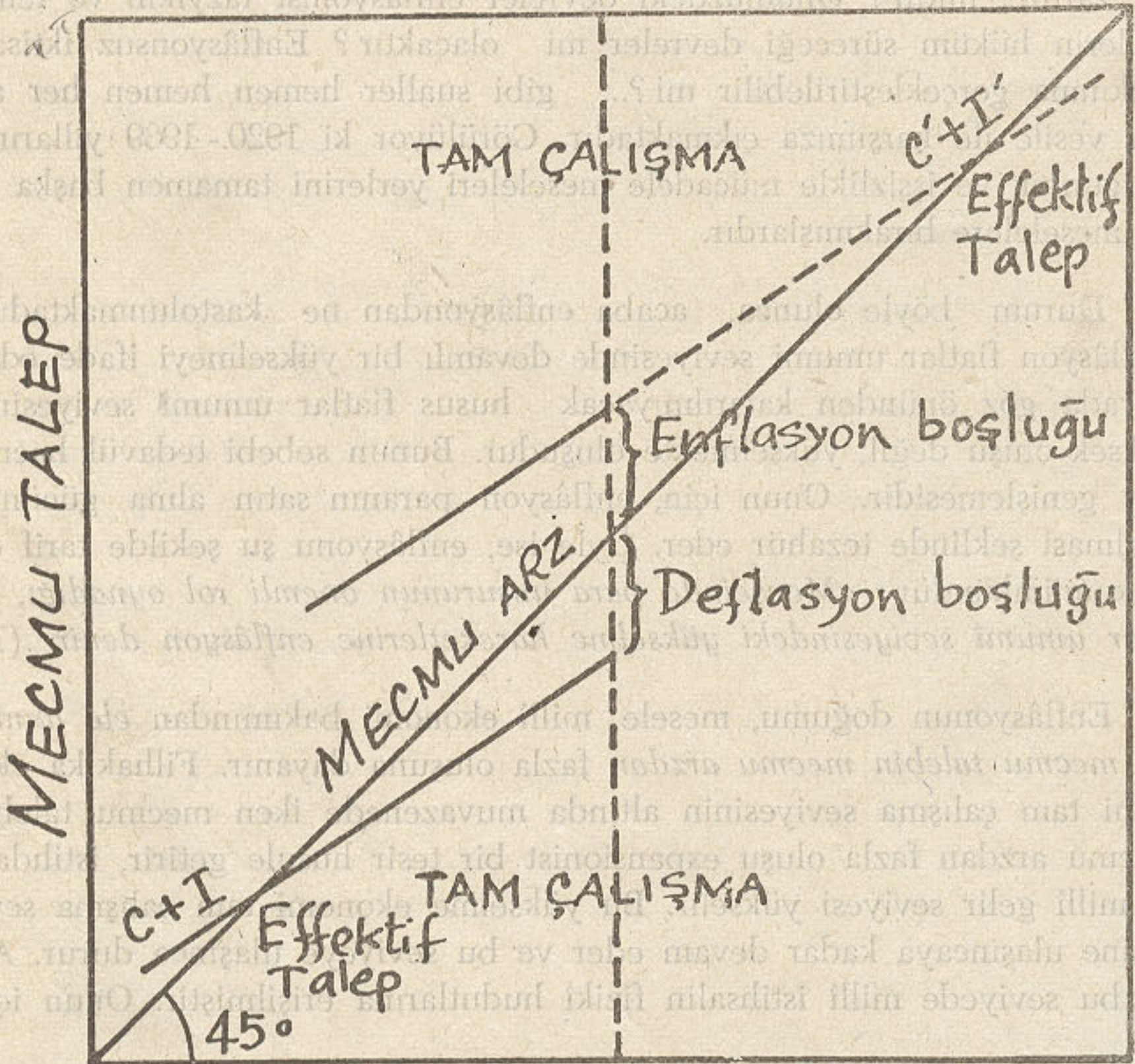
İkinci Cihan Harbini takibeden devrede devletlerin iktisat ve maliye politikaları telkik edildiği vakit, bu politikaların bir yandan iktisadî gemeyi, diğer yandan da iktisadî ve malî istikrarı temin etmeğe çalıştıkları görülür. Zamanımızda enflasyon ve enflasyon ile mücadele, iktisadî kalkınma meselesi gibi, önemli olduğundan iktisat ve maliye edebiyatının pek büyük bir kısmı bu mevzua tahsis edilmiş bulunmaktadır. Enflasyon bir zaruret midir? Önümüzdeki devreler enflasyonist tazyikin ve temayüllerin hüküm süreceği devreler mi olacaktır? Enflasyonsuz iktisadî kalkınma gerçekleştirilebilir mi?... gibi sualler hemen hemen her an, her vesile ile karşımıza çıkmaktadır. Görülüyor ki 1920-1939 yıllarının durgunluk ve işsizlikle mücadele meseleleri yerlerini tamamen başka ve zıt meselelere bırakmışlardır.

Durum böyle olunca, acaba enflasyondan ne kast olunmaktadır? Enflasyon fiatlar umumi seviyesinde devamlı bir yükselmeyi ifade eder. Burada göz önünden kaçırılmıyacak husus fiatlar umumî seviyesinin yüksek oluşu değil, yükselmekte oluşudur. Bunun sebebi tedavül hacminin genişlemesidir. Onun için, enflasyon paranın satın alma gücünün azalması şeklinde tezahür eder. Öyle ise, enflasyonu şu şekilde tarif etmek mümkündür : «*Menşesinde para unsurunun önemli rol oynadığı, fiatlar umumî seviyesindeki yükselme hareketlerine enflasyon denir* .(1).

Enflasyonun doğumu, mesele, millî ekonomi bakımından *ele alınınca, mecmu talebin mecmu arzdan fazla oluşuna* dayanır. Filhakika ekonomi tam çalışma seviyesinin altında muvazenede iken mecmu talebin mecmu arzdan fazla oluşu expansionist bir tesir husule getirir, istihdam ve millî gelir seviyesi yükselir. Bu yükselme ekonomi tam çalışma seviyesine ulaşınca kadar devam eder ve bu seviyeye ulaşınca durur. Artık bu seviyede millî istihsalin fizikî hudutlarına erişilmiştir. Onun için

(1) Flamant, Maurice, Théorie de l'inflation et politiques anti-inflationnistes, Paris, Librairie Dalloz, 1952, p. 20

mecmu talepteki artışlar sadece fiyatlar umumî seviyesinin yükselmesine sebep olacaklardır. Mecmu talebin unsurları gözden geçirildiği vakit, mecmu istihlâk harcamaları ile mecmu yatırım ve devlet masraflarının mecmu talebi meydana getirdiği görülür. Mecmu taleple mecmu arz arasındaki farkın mecmu talep lehinde, mecmu arz aleyhinde olması enflasyon boşluğu denen bir boşluğu meydana getirir. Bu boşluğu grafikte göstermek mümkündür. X ekseninde millî geliri Y ekseninde mecmu talebi gösterdiğimiz vakit dik açının açısı ortayı mecmu arzı gösterecektir. Mecmu talep eğrisinin mecmu arz eğrisini kestiği noktaya efektif talep denir. Mecmu talep eğrisinin mecmu arz eğrisini kestiği her noktada efektif talep millî gelire eşittir. Çünkü bir dik açının, açısı ortayı üzerindeki noktalar bu açının kenarlarına eşit mesafededirler. Bu durum karşısında enflasyondan bahsedebilmek için mecmu talep eğrisinin mecmu arz eğrisini tam çalışma noktasının sağında ve yukarıda bir noktada kesmesi lâzımdır. O zaman enflasyon boşluğu efektif taleple mecmu arz üzerindeki tam çalışma noktası arasındaki mesafeden ibaret olacaktır.(2)

Filhakika ekonomi tam çalışma halinde iken mecmu talepteki artışların husule getirebileceği neticeleri muhtelif haller halinde incelemek mümkündür. Bir kere mecmu talepteki artışları mecmu arzla karşılamak mümkün olmadığı vakit bu artışları mevcut stoklarla karşılamak mümkündür. İkinci şık olarak talepdeki fazlalık sıraya konmak suretiyle karşılanabilir. O zaman talebin şimdi karşılanmıyan kısmı muayyen bir zaman fasılasıyla karşılanacaktır. Nihayet üçüncü bir ihtimal de mecmu arzla mecmu talep arasındaki muvazenenin fiat mekanizması yoluyla bulunması olup, talebi artan malların fiatları yükselecektir. Belli bir fiatla herhangi bir malın talebi bilindiğinden artan fiatlar talebi kısacak mecmu taleple mecmu arz arasındaki muvazene kendiliğinden husule gelecektir. (3)

Her ne kadar enflasyon fiatlar umumî seviyesinin yükselmesi şeklinde tezahür ediyor, mecmu taleple mecmu arz arasındaki muvazenesizlik bu yükselmenin sebebi olarak gösteriliyorsa da aslında enflasyonun kaynağı başka sebeplere dayanabilir. Enflasyonun bu şekilde tetkiki bizi muhtelif enflasyon tipleriyle karşılaştırması bakımından ehemmiyetlidir. Çünkü menşesine göre üç ayrı tipte enflasyondan bahsetmek mümkündür. Talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, fiatların bünyesinden doğan enflasyon gibi. Şimdi bu enflasyon tiplerini görelim.

Talep Enflasyonu : Ekonominin istihsal kapasitesinin mecmu mal ve hizmet talebini karşılamamasından doğar; fiatlar artar, kârlar çoğalır, ücretler yükselir; talep artışından husule gelen bu neticeler enflasyonu besliyerek yeni fiat yükselmelerine sebep olurlar.

Maliyet Enflasyonu : Maliyetin muhtelif unsurlarında husule gelen fiat yükselmelerinin fiatlar umumi seviyesini yükseltmesidir. Ham maddede fiatlarının yükselmesi, ithâl malları fiatlarının artması gibi. İngiltere'de harpten sonra 1956 senesine kadar hüküm sürmüş olan enflasyonun sebebi bu idi.

İşgücüne karşı olan talebin, işgücü arzından, sür'atlı olarak artması veya ücretlerdeki artışın prodüktivitedeki artışlardan fazla olması neticesi husule gelen enflasyon da maliyet enflasyonudur (*).

(2) Paul, A. Samuelson, Economics, Mac Graw - Hill Company, New York Third Edition 1955 pp. 238 - 240

(3) Day, A. C. L., Outline of Monetary Economics, Oxord, The Clarendon Press 1957, p. 253

(*) İngiltere'de 1954 - 1955 senelerinde ücretler % 6,7 ve 1955 - 56 senelerinde % 8,2 nisbetinde artmıştır. Buna mukabil istihdam edilen işçilerin adam başına düşen gayrisafi istihsalindeki artış % 2 dir. Amerika Birleşik Devletlerinde 1946 - 1956 senelerinde ücretler % 61 prodüktivite ise % 26 nisbetinde artmıştır.

Fiatların bünyesinden doğan Enflasyon: Çeşitli malların fiatlarının teşekkülü bünyeleri itibariyle farklıdır. Meselâ, bu bakımdan ziraat mahsullerinin fiatları ile sanayi ve perakende eşya fiatları birbirinden farklı bir şekilde teşekkül eder. Ziraat mahsullerinin fiatları piyasa şartlarının kısa ve uzun vadede arzettiği durum kadar, tazyik gruplarının idare üzerinde yaptığı tazyike bağlı olarak teşekkül edebilir. Neticede de bazı menfaat grupları istihsal ettikleri malların değerinden daha fazla gelir elde edebilme imkânını bulabilir. Keza, sanayi mamulleri hemen hemen imalatçılar tarafından, talebe bağlı olmaksızın müstehliklere kabul ettirilebilirler. Perakende fiatlar ise, hizmet sektörünün tevzi cihazının bünyesine bağlıdır denebilir. İşte bütün bu durumlar ekonominin bir sektöründe fiat yükselmelerine sebep olabilirler ve neticede de fiat sistemi dolayısıyla bir sektörde vukubulan fiat yükselmeleri bütün sektörler yayılabilir (4).

Yukarıda incelemiş olduğumuz muhtelif enflasyon çeşitleri birbiriyile yakından bağlantı halindedirler. Bir kere maliyet enflasyonu talep enflasyonunu şiddetlendirebildiği gibi, talep enflasyonunun zayıflaması maliyet enflasyonunu hafifletebilir (5). Bununla beraber enflasyon çeşitlerini bu şekilde incelemekte fayda vardır. Çünkü enflasyonu doğuran olay sadece mecmû arzla mecmû talep arasındaki ahenksizlik değil ve fakat mecmû taleple mecmû arz bünyelerinin birbirinden farklı oluşudur (6). Onun için enflasyonla mücadele politikası global olarak yalnız mecmu arzla mecmu talebi değil, bunun yanında sektörler arasındaki ahenksizlikleri de göz önünde bulundurmaya mecburiyetindedir. Bu bakımdan enflasyon açığının hesaplanmasında büyük bir fayda vardır: Bu açık 1948 senesinde Fransa'da şöyle hesaplanmıştır:

<u>Kaynaklar</u>	<u>Milyar frank</u> <u>olarak</u>		<u>Talepler</u>
Ziraat mahsulleri	1.765	Âmme hizmetleri	552
Sanayi mamulleri	2.212		
Devlet hizmetleri	387	Hususî ve âmme yatırımlar	968
Diğer hizmetler	271		
Gayrisafi millî hasıla	4.635	Hususî istihlâk giderleri	3379
İthalat	437	Yekûn talep	5259
İhracat	178		
Dış iştirak	259	Kaynaklara nazaran ta-	
Yekûn Kaynaklar	4.894	lep fazlalığı	365

(4) Marchal, André - Barre Raymond, *Economie Politique*, Paris, Presses Universitaires de France, Tome Second 1958 pp. 432 - 434

(5) Harrod, R. F., *Policy Against Inflation*, London Macmillan C° LTD, 1958 p. 76

(6) Marchal, André - Barre, Raymond, a. g. e. s. 429 - 431

Enflasyon boşluğu bu şekilde hesaplandıktan ve mecmu arzla mecmu talebin bünyeleri arasındaki ahensizlikler ortaya konduktan sonra mecmu talepteki fazlalıkların devlet harcamalarının devlet gelirlerinden, ihracatın ithalattan fazla olması ve yatırımların tasarruflardan büyük olması gibi sebeplerle, istiksal kapasiteleri arasındaki tıkanıklıklardan ileri geldiği görülür (7).

Buraya kadar enflasyonun tarifini, mahiyetini ve çeşitlerini gördük. Şimdi enflasyonla niçin mücadele etmek lâzım geldiği meselesini ele alacağız. Enflasyonla mücadele etmek lâzımdır; çünkü: her ne kadar ılık bir enflasyon, cebri bir tasarruf olduğu için başlangıçta iradî olarak teşekkül eden tasarruflarla birlikte memlekette mecmu tasarruf hacmini artırabilirse de, enflasyonun dozu arttıkça mecmu tasarruf içindeki iradî tasarrufların payı azalmağa ve memleketteki mecmu tasarruf hacmi düşmeğe başlar. Yani iradî tasarruflardaki düşüş cebri tasarruflardaki artıştan büyük olur.

Enflasyon rasyonel yatırımların yapılmasına mâni olur, ticaret bilançosu açık verir, irrasyonel yatırımlar ve ticaret bilançosundaki açıklıklar dolayısıyla sektörler arasında tıkanıklıklar doğar. Ham madde ve yedek parça ihtiyacı ortaya çıkar.

Bu keyfiyet memlekette istihdam hacmini daraltır. Bir yandan fiatlar yükselirken diğer yandan memlekette işsizlik baş gösterir. Bu da iktisadî bakımdan bir israftır.

Enflasyon memlekette imal ve istihsal edilen malların fiatlarını yükseltir, memleketin ticaret bilançosu açık göstermeğe başlar. Buna mukabil ithal edilen malların fiatları istikrar gösterdiklerinden memleketin ithal talebi artar. İhracatta güçlük karşılığında için memlekette döviz stoku yoktur. Bu durum ihraç edilebilecek malların memleket dahilinde kullanılması gibi bir netice doğurur. Enflasyon devrelerinde serveti altın ve döviz şeklinde muhafaza etmek itiyadı fertler arasında yayılır. Ticaret bilançosunun açığı bu suretle tediye bilançosunun diğer kalemlerine de sirayet eder.

İşte enflasyonun meydana getirdiği bu gibi neticeler enflasyonla mücadeleyi zarurî hale getirir. Böylece bir istikrar politikasının takibi devamlı bir iktisadî kalkınmanın ön şartı olarak ortaya çıkar.

Enflasyonla Mücadelede Göz Önünde Bulundurulacak Hususlar :

Enflasyonu doğuran olayın mecmu arza nazaran mecmu talepteki

(7) World Economic Survey 1957, New York, United Nations, Department Of Economic And Social Affairs 1958 pp. 6 - 10

fazlalık kadar sektörler arasındaki arz ve taleplerdeki ahenksizliklerden ileri geldiğini görmüştük. Mecmu arz mecmu talebi karşılamıyacak durumda olduğu vakit enflasyonla mücadele bakımından yapılacak şey mecmu talebi kısmaktır (9).

Eğer enflasyon sektörler arasında arz ve talepteki ahenksizliklerden ileri geliyorsa enflasyonla mücadelede ilk yapılacak iş mecmu arz ve talebi teşkil eden unsurları birer birer tetkik etmektir. Filhakika mecmu talep, mecmu arza nazaran şu sebeplerden biri, birkaçı veya hepsinden ötürü fazla olabilir.

1 — Devletin cari ve yatırım masrafları artabilir ve devlet, masraflarının bir kısmını açık bütçe siyaseti takibetmek suretiyle karşılayabilir;

2 — Atıl paralar istihlâk harcamalarında kullanılabilir;

3 — Bankalar munzam bir kredi yaratmış olabilirler;

4 — Ücretler yükselmiş olabilir;

5 — Ticaret hadleri lehe dönmüş olursa ihracatçıların kârları artabilir;

6 — Memleket dahilinde yabancıların harcamalarında bir artış müşahade edilebilir.

Mecmu arzdeki kifayetsizlikler ise başlıca şu sebeplere dayanabilir.

1 — İstihsal kapasitesinin fizikî hudutlarına ulaşılmış olunabilir ve mevcut stoklar mecmu taleple, mecmu arz arasındaki boşluğu doldurmayabilir;

2 — Arızî sebeplerle mecmu arzda bir daralma husule gelebilir. Fena bir mahsul idrak edilmiş zelzele ve harp gibi felâketler memleketin istihsal gücünü tahrip etmiş olabilir;

3 — Satıcılar mallarını satmaktansa stoklamayı tercih edebilirler;

4 — Döviz kıtlığı memleket için lüzumlu malların ithalini imkânsız hale getirmiş bulunabilir.

Sektörler arası arz ve talebin durumları bu şekilde tetkik edildikten sonra yapılacak ikinci iş, sektörler arasındaki mal ve nakit akımlarını birbirleriyle karşılaştırarak tıkanıklıkları ortaya koymaktır. (10)

(9) Hansen, H, Alvin, New York, Mc Graw - Hill Book Company, 1949 p. 157

(10) Marchal, André - Barre, Raymond, a. g. e. s. 431 - 432

Enflasyonla mücadelede çeşitli politikalara başvurulabilir. Bu politikalar maliye, para, fizikî kontroller, mecburî tasarruf ve dış yardım politikaları olabilir. Yalnız, enflasyonla mücadeleye girişen bir memleket için bu politikalar birbiri yerine kullanılamazlar. Meselâ para politikası yatırımları kısmağa matuf bir politika olduğu hade, maliye politikası daha ziyade istihlâki daraltmağa çalışır. Bununla para politikası da maliye politikası gibi, istihlâkin kısılmasında önemli rol oynayabilir. (11).

Biz bu etüdümüzde muhtelif politikaların enflasyonla mücadeledeki nisbî değerini belirtmiyeceğiz. Sadece masraf ve bütçe, vergi, borçlanma politikaları bakımından geniş manadaki maliye politikasının ekonomiyi ne şekilde istikrara kavuşturabileceğini ortaya koymağa çalışacağız.

II

— ENFLASYONLA MÜCADELEDE MASRAF VE BÜTÇE POLİTİKASI —

Enflasyonla mücadelede masraf ve bütçe politikalarını bir vasıta olarak kullanmak isterken karşılaşılan güçlüklerden biri hâdiselerin seyri ile ulaşılmak istenen hedefler arasındaki tezattan ileri gelir. Filhakika, zamanımızda devlet bütçeleri genişlemek temayülündedirler. Halbuki, enflasyonla mücadele devlet harcamalarının kısılmasını icabettirecektir. Başka bir deyimle enflasyon tazyikinin hüküm sürdüğü bir devrede devlet bütçesinin farik vasfı fazlalıkla bağlanan ve yürütülen bir bütçe politikası takibetmek olacaktır. Bütçe fazlası, iktisadî bakımdan mecburî bir tasarruf olduğuna göre, eğer enflasyon tasarruflarla yatırımlar arasındaki ahengin tasarruflar aleyhine bozulmasından ileri geliyorsa eski ahenk bu suretle yeniden tesis edilebilecektir. (12)

Bununla beraber bütçe politikası yoluyla karşılaşılan güçlükler yalnız âmme masraflarındaki artma temayülü ile âmme masraflarını kısma gibi tezatlı hedefleri bağdaştırmaktaki zorluklardan ibaret değildir. Zira asıl zorluklar bazı çeşit masrafları kısamamaktan doğar. Devlet sosyal maksatla yaptığı harcamaları kolayca kısmakta serbest değildir, uzun yıllara şamil bayındırlık ve kalkınma projelerini de enflasyon devrelerinde kısıntıya tabi tutmak politik ve iktisadî bakımdan mahzurlu olabi-

(11) Harrod, R. F. a. g. e. s. 156 - 157

(12) Harrod, R. F., aynı eser s. 75

li (13). Keza, devletin millî savunma masrafları da iktisadî konjoktüre değil, politik konjoktüre bağlıdır.

Âmme masraflarında bir kısıntı yapmak mümkün olsa bile böyle bir kısıntının antienflâsyonist tesirleri kamu ekonomisinin millî ekonomi içindeki nisbî değerine göre ortaya çıkacak, yani kamu ekonomisinin millî ekonomi içindeki yeri ne derece büyükse âmme masraflarını kısmanın antienflâsyonist tesirleri o derece büyük olacaktır (14).

Bu halde dahi âmme masraflarının antienflâsyonist tesirlerinin husule geleceği katıyetle ifade edilemez. Zira bu şekilde bir tesirin husule gelmesi, devlet harcamalarındaki daralmadan dolayı hususi harcamalarda bir artışın vukubulmamasına bağlıdır. Halbuki, şiddetli enflâsyon devrelerinde devlet harcamalarındaki daralmadan dolayı hususi harcamalarda bir artış husule gelebilir (15).

Âmme masrafları ve bütçe politikası yoluyla enflâsyona karşı mücadele ederken karşımıza çıkan güçlüklerden biri de demokratik sistemle idare olunan memleketlerde teşriî organların âmme masraflarını iktisat politikasının emrinde istikrar sağlayıcı bir alet olarak kullanmak istememeleridir. Zira, bu sistemlerde âmme masraflarının arzulan bir nisbeti vardır. Adeta devlet ve fertler millî gelirden ne kadarının devlet, ne kadarının fertler elinde harcanacağını kendileri tesbit ederler. Onun için mecmu talebi mecmu arzla ahenkleştirecek bir bütçe politikası umumiyetle tasviple karşılanmaz.

Âmme masraflarını idare eden temel prensip azamî içtimaî fayda prensibidir. Azamî içtimaî fayda prensibiyle millî ekonominin muvazene halinde olması prensibini her zaman bağdaştırmak mümkün olmayabilir (16).

İstikrar politikasını yürütmek isterken âmme masraflarını kısmak başka bir prensip bakımından da zordur. Filhakika âmme hizmetlerini geliştirirken bize kılavuzluk eden prensip marjinal azamî içtimaî fayda prensibidir. Politik makamlar, kaypaklığı, karşısında bu prensibe dayanarak âmme masraflarını kısmayı faydalı bulmıyabilirler (17).

(13) Plank, E. H. Public Finance, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, Inc. 1953 p. 739

(14) Burkhead, Jesse, Government Budgeting, New York John Wiley and Sons, Inc. 1956 p. 59

(15) Poole, E. Kenyon, Public Finance and economic Welfare, New York, Rinehart Com. 1956, pp. 513 - 514

(16) Poole, E. Kenyon, a. g. e. (s. 514 - 515

(17) Poole, E. Kenyon, a. g. e. s. 514 - 515

Âmme masraflarını kısmakta karşılaşılan bütün bu güçlükler devlet bütçelerinin iktisadî hayat üzerinde passif ve nötr olmalarını icabettirmez. Kaldı ki, âmme masraflarının bir memlekette millî gelir, istihdam, fiatlar umumî seviyesi, ekonominin muayyen sektörleri üzerindeki tesirleri her türlü münakaşanın dışındadır. Öyle ise, devlet bütçesini belli sektörler üzerine tevcih ederek sektörler arasındaki ahenksizlikleri gidermek mümkündür. Hiç şüphe yok ki, bu şekilde hazırlanacak bütçe iktisadî millî bir bütçe olacaktır. İktisadî millî bütçelerde ekonominin bir envanteri yapılır. Yıllık, ihtisal, istihlâk, ihracat, ithalât, yatırım gibi hususlar rakamlarla değerlendirilir. Sektörlerarası arz ve talepler input-output tablolarıyla gösterilmeğe çalışılır (18). Böylece bütçe, ekonomiyi istikrara bavuşturmak üzere bir âlet olarak kullanılır.

Devlet masraflarından bazıları da enflasyon devrelerinde artırılmak suretiyle yukarıdaki gayenin erişilmesi mümkün bir hale getirilebilir. Meselâ, yeni teşebbüslerin iktisadî hayata katılabilmeleri için bu teşebbüslere malî yardımda bulunulabilir. Yalnız burada aynı malı istihsal eden teşebbüsler değil yeni olarak piyasaya katılan teşebbüsler malî yardım görmelidirler. Çünkü malî yardımlar tesirlerini gelir artışı şeklinde göstereceklerinden, bütün teşebbüslerin malî yardım görmeleri halinde enflasyonun zayıflaması değil, bilâkis şiddetlenmesi gibi bir netice husule gelebilir.

Enflasyonla mücadelede malî yardımlardan faydalanılırken, bilhassa kalkınma yani sanayileşme ve şehirleşme hareketlerinin vukubulduğu memleketlerde, ham ve zarurî ihtiyaç maddeleri arzında, ziraatte kısa vadede prodüktive artışı temin edilemediği için, bir tıkanıklıkla karşılaşılır. Eğer bu malları istihsal edenlere fiatları artırmamaları için malî yardımda bulunulursa bu malların fiatları yükselmez, dolayısıyla bir yandan müteşebbisler işçilerin ücret artışı talebiyle karşılaşmazlar diğer yandan da müstahsiller malî yardım gördükleri için mallarının arzını artıracaklardır (19). Nitekim buna benzer bir malî yardım politikası 1956 senesinde Batı Almanya'da takibedilmiş, kömüre malî yardımda bulunularak maliyet enflasyonunun ortaya çıkması önlenmiştir (20).

Enflasyonla mücadelede masraf ve bütçe politikası bakımından başarı daha ziyade masrafları kısmak suretiyle sağlanır. Hattâ denebilir ki

(18) Laufenburger, Henry, Mukayeseli Maliye, İstanbul Sermet Matbaası 1956 İst. Üni. İktisat Fak. yayınlarından No: 90 s. 97 - 100

(19) Due, F, John, Government Finance An Economic Analysis, Homewood, Illinois Richard, D, Inc, 1954 pp. 489 - 490

(20) Economic Bulletin For Europe, Geneva, May 1956 United Nations, Volume 8, No: 1, p. 23

aynı hacimde olmak şartıyla masraflarda kısıntı yapmak vergileri artırarak bir bütçe fazlası temin etmekten daha çok antiinflasyonisttir. Çünkü enflasyonun hüküm sürdüğü devrelerde vergi mükelleflerinin ilkin kullanılabilir gelirlerinde bir daralma husule gelir. Fakat mükellefler ödemekte oldukları vergileri müteşebbislere in'ikâs ettirebilirler. Bu hâdise cereyan etmese bile mükellefler eski istihlâk seviyelerini, tasarruflarını kullanmak suretiyle devam ettirebilirler. Neticede tasarruf hacmi daralır, yatırımlar azalır. Müstehlikler ve müteşebbisler eski yatırım ve istihlâk hacimlerini muhafaza edebilmek istedikleri vakit ticarî bankalara karşı borçlanırlar. Neticede banka parası artar, para arzı genişler ve fiatlar umumî seviyesi düşümebilir (21).

Eğer masraf hacminde bir daralma olacak olursa bu durum tesirini faaliyetlerini doğrudan doğruya veya dolayısıyla devlete bağlamış müteşebbisler üzerinde de gösterebilir. Zira, o zaman müteşebbisler daha az yatırımda bulunurlar. Bu keyfiyet istihdam seviyesini düşürür ve efektif talepte bir daralma husule gelir (22). Öyle ise hangi çeşit devlet masraflarını kısmağa çalışmalıyız? Kısılacak masrafların başında millî savunma masrafları gelir, idarî masraflarda da bir miktar kısıntı yapılabilir. Fakat başlanmış ve kısa bir devre sonra prodüktif hale gelecek yatırım masraflarından tasarruf etmemeğe çalışmalıdır. Çünkü enflasyonla mücadele efektif talebi kısmak demek olduğu kadar, mecmu arzı da artırmak demektir. Depresyon zamanında tatbik başlanmış olan bayındırlık projeleri sona erer ermez, yeni projeler hazırlıyarak tatbik mevkiine koymaktan sakınmalıdır. Bu husus yalnız devlet bütçesi için değil, mahallî idareler bütçeleri bakımından da ehemmiyetlidir. O zaman lüks binalar inşaatı, imar programları tehir edilecektir. Amma bu masrafları kısmanın da bir hududu vardır. Eğer iktisadî hayatın refah devresi uzun sürecek olursa yeni bayındırlık masraflarına girişmek icabedebilir. Zira, devri hareketlerin ne kadar sürecekleri kesin olarak önceden bilinemediği gibi, bu hareketler intizam içinde de cereyan etmezler (23).

Âmme masraflarında kısıntı yapmağa imkân olmadığı vakit başvurulacak başka bir çare de bu masrafların verimliliğini artırmaktır. Devlet bunun için personel idaresinde ıslahat yapabilir, idarî teşkilâtını daha verimli hale getirebilir, idareyi politik baskının dışında tutabilir, memurlarını kontrol edebilir, mahallî idareleri daha iyi bir murakabeye tâbi tutabilir. Bu tedbirler prodüktiviteyi doğrudan doğruya artırır.

(21) Poole, E. Kenyon, a. g. e. s. 515

(22) Poole, E. Kenyon, Aynı eser, s. 516

(23) Due, F. John, a. g. e. s. 488 - 489

Devlet masraflarında israfların önlenmesi de prodüktiviteyi dolayısıyla artırır. Devlet bu maksatla memurlarına tasarruf zihniyetini aşılıyabilir, idarede kırtasiyeciliği azaltabilir, âmme masraflarını politik maksatların erişilmesinde bir vasıta olarak kullanmaz, idarecileri politik değil, ehliyetli kişiler arasından tâyin eder, mümkün mertebe her çeşit âmme masraflarını kontrol eder, yeni âmme masraflarının ihdasında çok dikkatli olur (24).

Âmme masrafları ve bütçe politikasının başka bir yönden daha ehemmiyeti vardır. Filhakika, para politikası yoluyla enflasyon devrelerinde mecmu talebi daraltmak, çok güç ve tesiri gayrimuayyen olduğu halde, devlet, harcamalarını daraltmakta muvaffak olursa o zaman enflasyonu kontrol altına almak hem daha çok tesirlidir, hem de bu tesirin dozu bellidir (25).

Bütçe politikasının enflasyonu kontrol bakımından oynıyabileceği rolü başlıca üç kısımda incelemek mümkündür :

- 1 — Bütçede bir fazlalık meydana getirmek üzere, vergileri sabit tutmak ve masrafları kıstmak;
- 2 — Hem vergileri, hem de masrafları kıstarak bütçede muvazene tesis etmek;
- 3 — Masrafları sabit tutarak vergileri artırmak;

Birinci ve üçüncü hallerde devlet bütçeleri fazlalıkla bağlanacaktır. Fakat üçüncü halin birinci haldeki kadar antienflasyonist olabilmesi için bütçe fazlasının birinci haldekinden daha büyük olması lâzımdır. Çünkü harcamalardaki daralma enflasyonu harcama hacmi kadar daralttığı halde vergilerdeki artış dolayısıyla meydana gelen bütçe fazlası efektif talebi munzam vergi hasılatının marjinal istihlâk temayülüyle çarpımı kadar daraltır. Üstelik artan vergilerin prodüktif faaliyeti gevşetmek gibi menfi bir tesiri de vardır. Tatbikatta hükümetler enflasyonla mücadele ederken daha ziyade birinci ve üçüncü şıklara müracaat etmektedirler (26).

İkinci şıkka hemen hemen müracaat edilmemektedir. Çünkü hem masrafları azaltmak güçtür, hem de tam çalışma seviyesinden sonra büt-

(24) Shultz, J. William - Harriss, C. Lowell, Amerikan Public Finance, New York Prentice - Hall Inc, 1954, Sixth Edition pp. 89 - 109

(25) Hansen, H. Alvin, a. g. e. s. 161

(26) Flamant, Maurice, a. g. e. s. 169 - 170

çeler denk olarak bağlanmış olsalar bile enflasyonist tesir husule getirirler (27).

Enflasyonla mücadelede âmme masraflarının hacimleri kadar ne şekilde finansmanlarının yapıldığı da önemlidir. Çünkü âmme masraflarını karşılayanın belli başlı şekilleri :

- 1 — Müterekki vergilerledir,
- 2 — Tersine müterekki vergilerledir,
- 3 — Halka karşı borçlanma yoluyladır,
- 4 — Bankalara karşı borçlanma yoluyladır.

Eğer âmme masrafları müterekki vergilerle karşılanıyorsa, devlet gelirlerinin enflasyon zamanlarında ferdi gelirlerden daha fazla artması ihtimali vardır. Âmme masraflarının tersine müterekki vergilerle karşılanması halinde devlet varidatı harcamalardaki artışa uygun bir seyir takibecektir. Devlet halka karşı borçlandığı vakit âtıl fonları harekete getirecek ve böyle bir hareketin tesirleri enflasyonist olacaktır. Devlet harcamalarının bankalardan borçlanılmak suretiyle karşılanması halinde para arzı artacak neticede gene fiatlar umumi seviyesi yükselecektir (28).

İşte yukarıdaki mülâhazalar enflasyonla mücadelede bizi vergi ve borçlanma politikalarını tetkik etmeğe sevkeder.

III

— ENFLASYONLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKASI —

Enflasyonla mücadelede vergi politikasıyla güdülen maksat, vergileri artırmak suretiyle fertlerin harcamalarını azaltmaktır. Çünkü vergilerin mahiyeti ve çeşidi ne olursa olsun zamanımızda her çeşit verginin kaynağını fertlerin gelirleri teşkil eder. Vergiler yalnız tesirlerini fertlerin gelirlerini kısmak suretiyle göstermezler, aynı zamanda fertlerin gelirlerini artırmak arzuları üzerinde de gösterirler. Enflasyonla mücadeleyi idare etmek bakımından maliye idaresinin karşılaştığı en büyük güçlük vergi artışlarının mükelleflerin gelirleri, dolayısıyla harcama güçleri üzerinde husule getireceği tesirleri hakikate en yakın bir şekilde tahmin edebilmektir. Çünkü, vergi mükelleflerinin gelirlerinde husule gelebilecek tahavvüller bir yandan iktisadî hayatın arzedeceği değişimlere diğer yandan da vergi tahsilâtının vergi borcu doğduktan sonra ne kadar bir zaman fasılasıyla tahsil edileceğine bağlıdır. Zira vasıtalı ver-

gilerde umumiyetle verginin tahakkuku ve tahsili aynı zamana rastladığı halde vasıtasız vergilerde verginin tahakkuku ile tahsili arasında bir müddet vardır. Verginin mükelleflerin gelirlerini artırmak hususunda meydana getirebileceği tesirleri gerçi geçmişteki tecrübelerle dayanarak tahmin etmek mümkündür. Fakat iki enflasyon devresi birbirinden mahiyet ve doz itibarıyla farklı olabilir. Onun için, vergi politikasını iktisadî hayatın sevk ve idaresinde bir âlet olarak kullanmak istediğimiz zaman vergi politikasını yürütme mevkiinde olanların geniş bir bilgi ve tecrübeyle teçhiz edilmiş olmaları gerekir (29).

Vergi borcu bir yandan verginin matrahına diğer yandan verginin matrahına uygulanan nisbete göre değiştiğinden enflasyon devrelerinde vergilerin bünyeleri üzerinde yapılacak değişiklikler mükelleflerin gelir seviyeleri ve harcama güçlerindeki tahavvüllere uyacak bir şekilde yapılmalıdır. Bu değişiklikler yapılırken istisna ve muaflik hadleri üzerinde oynanabileceği gibi muhtelif vergi mükelleflerinin istihlak meyilleri de göz önünde tutularak aynı hasılatı sağlamak üzere bir vergi yerine başka bir vergiye de müracaat edilebilir, veya aynı çeşit bir verginin başka bir tipine başvurulabilir. Meselâ, şahsi gelir ve vergilerinin sedüleri tipte olanları global tipte olanlarına nazaran enflasyonla mücadeleye daha elverişli görünür. Bu tip vergilerde muhtelif gelir kaynaklarından hangilerinin mensup oldukları sedüleri içinde enflasyon dolayısıyla artış gösterdiğini görmek mümkündür. Meselâ, ticarî kazançlarda bir artış var mıdır, temettüleri yükselmekte midir, bu gibi hususları sedüleri vergiler için tesbit etmek çok kolaydır. Eğer hakikaten bu çeşit kazançlar artmakta ise o zaman bu kazançlara yüksek nisbetler uygulanır dolayısıyla mükelleflerin kullanılabilir gelirleri kısılmış olur (30).

Yukarıda söylediklerimizden global tipteki şahsi gelir vergilerinin enflasyonla mücadeleye elverişli olmadıkları anlaşılmalıdır. Zaten hangi tipiyle olursa olsun şahsi gelir vergilerinin hususiyeti enflasyon devrelerinde vergi matrahının donmaması şeklinde ortaya çıkar. Yani vergi mükelleflerinin sayısı artar üstelik verginin nisbeti müterekki olduğu için devlet gelirleri devlet masraflarından daha da süratli artmış olabilir. Zaten devlet enflasyon devrelerinde masraflarını kısmak değilse bile artırmamak hususunda dikkatli olacağına göre, müterekki, vergiler dolayısıy-

(27) Marchall, Jean, Leçons d'économie politique, Paris 1954 - 1955 p. 428.

(28) Hansen, H. Alvin, a. g. e. s. 167

(29) Poole, E. Kenyon, a. g. e. s. 517

(30) Poole, E. Kenyon, a. g. e. s. 518

(31) Day, A. C. L., a. g. e. s. 280

le devletin bir bütçe fazlası gerçekleştirmesi kolaylaştır (31). Bütün bu söylediklerimizden çıkan mana şudur: Şahsî gelir ve vergilerinin bünyesinde enflâsyona karşı otomatik bir istikrar unsuru vardır. Söylemeğe bile lüzum yoktur ki, bu istikrar unsurunun tesirini hissettirmesi herşeyden önce enflâsyonun dozuna bağlıdır. Eğer ekonomi dört nala bir enflâsyon içinde ise devlet gelirlerindeki artış genel fiyat seviyesindeki yükselmeler dolayısıyla devlet masraflarını bile karşılamayabilir. O zaman şahsi gelir vergilerini enflâsyona karşı daha hassas bir hale getirmek mümkündür. Bunun için muhtelif yollardan birine, birkaçına veya hepsine aynı zamanda müracaat edilebilir. Şöyle ki :

1 — Verginin bünyesindeki istisna ve muafıklar kaldırılabilir,

2 — Gelir dilimlerine tekabül eden nisbetler artırılabilir,

3 — Gelir dilimleri ve nisbetleri yeniden tanzim edilebilir.

Bu suretle bünyesi itibariyle istikrar unsuru taşıyan şahsi gelir vergileri enflâsyona karşı daha hassas bir hale getirilmiş olur (32).

Enflâsyon devrelerinde şahsi gelir vergileri dışında kurumlar vergilerinin nisbeti artırılabilceği gibi bu verginin nisbetide müterekki hale getirilebilir. O zaman enflâsyonla mücadelede kurumlar vergisi iki bakımdan önemli bir rol oynayacaktır. Bir kere kurumların otofinansmanı bu durumdan müteessir olacağı gibi fertlerin eline geçen temettüler de azalmış olacaktır,

Enflâsyonla mücadelede hangi vergilere daha çok müracaat etmek gerektiğini tâyin eden hususlardan biri de enflâsyonun hangi sınıf lehine millî geliri dağıttığıdır. Eğer enflâsyonun sebebi ücretlerin prodüktiviteden daha fazla yükselmesi ise, o zaman zaruri ve harcı alem mallar üzerinden alınan vergiler enflâsyonla mücadelede faydalı bir rol oynayabilir. Çünkü millî gelirin dağılışı kâr ve temettü cinsinden gelir elde eden tabakalar aleyhinedir. Maamafih aynı netice gelir vergileri yoluyla da elde edilir. Bir kere eskiden asgarî geçim haddinin altında gelir elde eden kimseler bu sefer gelir vergisi mükellefi olurlar. Bu keyfiyet vergi matrahını genişletir. Dolayısıyla işçilerin eline geçen safi ücret vergi dolayısıyla azalır. Eğer bu şekildeki otomatik istikrar unsuru enflâsyonla mücadele için kâfi görülmezse o zaman aşağı gelir dilimlerindeki vergi tarifesinde değişiklik yapılır.

Enflâsyon gelir dağılışını zenginler, yani sermayedar ve müteşebbis

(32) Taylor, E. Philip, The Economics of Public Finance, New York, The Macmillan Company, Revised Edition 1953 pp. 388 - 390

sınıf lehine değiştiriyorsa bu sınıfa mecmu arzı artırmaları için yatırım tahsisatı tanınabilir, amortismanların hızlandırılmış amortisman usulüne göre hesaplanmalarına müsaade edilebilir. Eğer müteşebbisler bu imkânlardan istifade ederek mecmu arzı artırmak istemezlerse müterekki vergilerle daha da şiddetli bir şekilde vergilendirilmelidirler. Enflasyon devrelerinde vergilerin mecmu talepte arzu edilir bir daralma husule getirebilmelerini sağlamak üzere vergi politikası, çerçevesinde tavsiye edilen noktalardan biri de «pay as you earn» usulünün kabulüdür, bu usule göre vergiler kelirlerin elde edildikleri yılda ödeneceklerdir (33). Keza, enflasyon devrelerinde muamele vergilerinin spesifik değil, ad valorem olmaları lâzımdır. Çünkü ad valorem vergiler konjontür ve fiat hareketlerini yakından takibederler.

Eğer enflasyon ticaret hadlerinin enflasyonun hüküm sürmekte olduğu memleket lehine dönmesinden ileri geliyorsa dış ticaretten mütevellit kazançlar ihracat vergileri veya katlı kambiyo sistemi tatbikatı yoluyla vergilendirilmelidirler.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz vergiler dışında enflasyon dolayısıyla yeni bazı vergiler de ihdas edilebilir. Meselâ, fevkalâde kazançlar vergisi kabul edilebilir, arazi ve bina vergileri değişmiş olan şartlara intibak ettirilebilir ve böylece bu vergiler dolayısıyla vergi mükelleflerinin vergi yüklerinin hafiflemesi önlenebilir.

Buraya kadar izah etmiş olduğumuz hususlardan çıkan netice şudur: Enflasyon devrelerinde vergi politikası mümkün mertebe vergi mükellefleri gelirlerinin önemli bir kısmını massetmeğe çalışmalıdır. Fakat her verginin enflasyonla mücadeledeki müessiriyeti birbirinden farklı olduğu gibi her verginin hududu da birbirinden farklıdır. Yani vergi mükelleflerinin gelirleri dolayısıyla harcamalarını kısıbilmemiz bu maksatla kullanacağımız verginin tipine göre değişektir (34). Zaten, bu husustaki görüşler de tam bir vuzuha kavuşmuş değildir. Filhakika enflasyonla mücadele etmek için maliyeciler vasıtalı vergilere mi? yoksa vasıtasız vergilere mi? daha çok başvurmak gerektiği mevzuunda birbirleriyle ihtilâf halindedirler. Kafalarda açıklık sağlamak üzere her iki tarafın görüşlerini hülasa etmekte fayda vardır.

Vasıtalı vergiye taraftar olanların görüşleri şöyledir:

1 — Enflasyonla mücadelede vasıtalı vergilere müracaat etmelidir. Çünkü vasıtasız vergilere müracaat edilmesi halinde işçi daha

(33) Poole, E. Kenyon, a. G. E. s. 520

(34) Flamant, Maurice, a. g. e. s. 156

çok çalışmaktan, mütevebbis daha çok kazanmaktan kaçınacak, vergi ikame tesirini gösterecektir. Vergi marjinal gelirin büyük bir kısmını massettiği vakit bu tesir kendini daha şiddetli bir şekilde gösterecektir. Halbuki, vasıtalı vergilerde husule gelecek olan tesir, verginin gelir tesiridir. İşçiler, bilhassa düşük ücretli işçiler fiatların yükselmesi karşısında yaşama seviyelerini muhafaza edebilmek için daha fazla mesai sarfedecekler, daha çok çalışacaklardır. Müteşebbisler de müterekki vergiler dolayısıyla tasarrufları üzerinden vergi ödemiyecekleri için daha çok yatırımda bulunacaklardır. Yatırımlar bilhassa yatırım muafıkları yoluyla tıkanıkların hissedildikleri sektörlerle tevcih edilirse mecmu arzı artırmak mümkün olacaktır.

2 — Muamele vergilerinin artırılması işletmenin sevk ve idaresinde gelir ve kurumlar vergilerine nazaran daha az menfi tesirler husule getirecektir. Filhakika enflasyon devrelerinde muamele vergilerini müstehliklere in'ikâs ettirmek kolaydır. Halbuki, gelir vergileri artırılacak olursa işçiler ücretleri üzerinden alınan vergileri işverenler üzerine in'ikâs ettirmeğe çalışacaklardır. O zaman patronlar bir yandan istihdam hacimlerini artırmaktan kaçınırlarken, diğer yandan devlete daha az vergi ödemekten kurtulmak üzere işletme için fuzuli masraflara girişmekten kaçınmayacaklardır. Bu durum işletmelerin prodüktivitesinin düşmesi gibi bir netice doğuracaktır.

3 — Muamele vergilerinin fiatlar içinde müstehliklere in'ikâs ettirebilmeleri Bayan Joan Robinson'un ifadesiyle sentetik bir enflasyon meydana getirir. Fakat bu enflasyon, muamele vergilerini mallar perakendeciden müstehlike intikal ettikleri vakit alacak olursak asgari hadde inmiş olur,

4 — Muamele vergileri federal devletlerde eyaletlerin vergileri arasında yer alır. Her eyalet de fiatlar umumi seviyesi diğer eyalettekinden farklıdır. Onun için muamele vergileri de eyaletten eyalete farklılık gösterirler. Bu sebeple muamele vergileri eyaletlerde o şekilde alınır ki mahalli fiat seviyeleri değişmez. Halbuki federal devletin gelir vergileri bütün eyaletlerde aynı şekilde uygulanır. Neticede de vergi yükü zengin ve fakir eyaletler üzerinde farklı bir şekilde ortaya çıkar.

5 — Vasıtalı vergileri meclislerden geçirmek daha kolaydır. Çünkü umumiyetle bu vergilerden müstehliklerin kolayca kaçabilecekleri farz olunur. Denir ki, vergi ödemek istemiyen, üzerinden vergi alınan malları istihlak etmesin, zaten bu vergileri koymaktan maksadımız da budur (34).

Vasıtalı vergilerin arzettikleri bu avantajlara mukabil enflasyonla mücadeleye vasıtasız vergilerle taraftar olanlar başlıca şu gerekçe ile ortaya çıkmaktadırlar :

1 — Ekonomi iktisadî hayatın hangi devresinde olursa olsun temel vergi prensiplerinden biri verginin mükelleflerden vergi ödeme gücüne göre alınmasını icabettirir. Filhakika, enflasyon devrelerinde bazı mükelleflerin gelirlerinin arttığı doğrudur. Fakat, enflasyon devrelerinde her vergi mükellefinin geliri artmaz. Kaldı ki, her vergi mükellefi gelirinin arttığı farzolunsa bile bazı mükelleflerinin gelirleri diğer mükellefinkine nazaran daha geç ve daha az nisbette artar. Eğer vasıtalı vergilere dayanmak suretiyle her vergi mükellefini harcamakta olduğu beher Türk lirası üzerinden vergilendirirsek aynı durumda olmıyanları aynı muameleye tabi tutmuş, vergide adâlet kaidelerini ihlal etmiş oluruz. Kaldı ki, bu durum da uzun müddet devam edemez. İşçiler ve çiftçiler fiat endekslerindeki yükselmeleri ileri sürerek kendi lehlerine ücret ve fiat ayarlamaları talep etmeğe başlarlar. O zaman da fiat ücret helezonu ortaya çıkar.

2 — Enflasyonla mücadele ederken yalnız istihlâk harcamalarını kıstmak doğru değildir. Zira, enflasyon mecmu arzla mecmu talep arasında, mecmu talep lehine bir fazlalıktan ileri geldiğine göre, mecmu talep içinde yatırım harcamalarının bulunduğunu da unutmamak gerekir. Vakıa uzun vadede enflasyonla mücadeleye en iyi çare istihsalî artırmaktır. Ne çare ki kısa vade de yatırım harcamaları da istihlâk harcamaları gibi enflasyonisttir. Onun için enflasyonla mücadele ederken mükelleflerin tasarrufları dolayısıyla yatırımları üzerinde de müessir olan vergilere de başvurmak lâzımdır.

3 — Enflasyon zaten* gelir dağılımını, enflasyondan evvelki devreye nazaran zenginler lehine değiştirir. Vasıtalı vergileri artırmak suretiyle vergi politikası yoluyla, gelir dağılımını bir kere daha zenginler lehine değiştirmek sosyal bakımdan arzu edilir birşey değildir. Kaldı ki, dar ve sabit gelirliler enflasyonun ortaya çıkışında, istisnai haller bir tarafa, önemli rol oynamamışlardır. Halbuki müterekki vergilerle enflasyonla mücadele edilirse istikrar politikasının yükü müsavat üzere paylaşılmış olacaktır. Mükellefiyet, müsavat ve herkesin gücüne göre tesbit edilecek olursa daha kolaylıkla paylaşılacak enflasyonla mücadelenin müessiriyeti artacaktır.

4 — Enflasyonla mücadelede vasıtalı vergilere daha çok müracaat edilecek olursa, katmerli inikâs yoluyla fiatlar umumi seviyesi yükselecek, bu yükselme, muamele vergileri şelâle vergileri tipinde muamele vergileri ise daha da kuvvetli olacaktır. Eğer enflasyonun dozu fazla ise

vasıtalı vergilerin istihlâki kısmak üzere kullanılmaları güçleşecek gelecekte de fiatların yükseleceğini ümit eden mütshlikler mallara karşı olan taleplerini artıracaklardır. Onun için, devlet enflâsyonla mücadelede vasıtalı vergilere, vasıtasız vergileri tamamlamak üzere müracaat etmelidir (35).

Enflâsyonla mücadelede esas mesele mecmu talebi kısmak ve mecmu arzı artırmak etrafında dönüp dolaştığına göre vergi politikasını bu maksada göre ayarlamak gerekir. Mesele aslında bir memlekette yürürlükte olan vergi sistemi ve enflâsyonun kaynağı meselesidir. Eğer bir memleket gelirinin % 70 veya % 80 ini vasıtalı vergilerle karşılıyorsa o memlekette yalnız vasıtasız vergilerle enflâsyona karşı mücadele edilemez; vasıtasız vergileri vasıtalı vergilerle tamamlamak lâzımdır. Enflâsyonla mücadele hangi tip vergilerle yürütülürse yürütülsün, düşük gelirli gruplar bu mücadeleden ağır yükü omuzlarına yüklenmek zorunda görünmektedirler. Politik makamlar her ne kadar bünyelerindeki mali hisiptali dolayısıyla vasıtalı vergilere fazla iltifat ediyor görünüyorsa da vasıtalı vergilerin de bir hududu olduğunu unutmamak lâzımdır. O zaman vasıtasız vergilere de iltifat etmek icabedecektir. İster vasıtalı vergilerle olsun ister vasıtasız vergilerle olsun mesele fertlerin elindeki likiditenin daraltılması meselesidir. Likidite azalınca faiz haddi yükselecek, yatırımlar azalacak, tasarruflar çoğalacak, ekonomi yavaş yavaş muvazene bulmağa doğru gidecektir (36).

IV

— ENFLÂSYONLA MÜCADELEDE BORÇLANMA POLİTİKASI —

Enflâsyonla mücadelede maliye politikası bakımından esas gayenin bir bütçe fazlası meydana getirmek olduğunu görmüştük. Âmme masraflarında kısıntı yapmanın güçlüğü, vergileri hudutsuz olarak artırmanın imkânsızlığı ve enflâsyonla mücadele etmek için vergi politikasına çok ehemmiyet verildiği takdirde prodüktif faaliyetlerin azalması neticesi mecmu arzın daralması, bizi, vergi dışında mecmu talebi kısmak üzere yeni gelir kaynakları bulmağa sevketmektedir. Vergi politikasının hududuna ulaşılması halinde acaba borçlanma politikası ekonomiye istikrar getirici bir alet olarak kullanılamaz mı?

(35) Philip, E. Taylor, a. g. e., s. 419

(36) Day, A. C. L., a. g. e., s. 280

Kamu kredisinin vergiden farklı olarak hazineye ilkin bir gelir olarak girip muayyen bir zaman sonra gider olarak çıkararak alacaklıya ödemesi, enflasyon devrelerinde borçlanma masraflarının reel olarak düşmesi, devlet gelirleri bir artış göstermesine rağmen verginin tahakkuku ile tahsili esnasında geçen zaman zarfında vergi hasılatı satınalma gücünün azalması, fizikî kontroller, miktar tahditleri yerine geçen vergilerle istihlâkin kısılması ve otoriter tedbirlerle azaltılan yatırımlar neticesi fertlerin ellerinde kalan likid kıymetlerin devlet borçlanmasını kolaylaştırması istikrar politikasının bir unsuru olarak bizi kamu kredisinden istifade etmeğe zorlamaktadır (37).

Evvelâ şu hususu iyice belirtelim ki kamu kredisinin istikrar politikasının bir âleti olarak kullanılmasının sağlayacağı başarı herşeyden önce devletin borçlandığı fonların kaynağına, devletin bu maksatla çıkaracağı tahvillerin tipine, fertlere tahvilleri satın almak ve bunları uzun müddet ellerinde muhafaza etmek için tanınacak imtiyaz ve avantajlara ve nihayet takibedilecek faiz politikasına bağlıdır. Bu hususları birer birer ele alalım.

Tahvillerin fertler tarafından satın alınması : Enflasyonla mücadele ederken devlet tahvillerini bankalara değil, fertlere satmağa çalışmalıdır. Çünkü bankalara satılan tahviller banka parası yaratarak para arzının artmasına sebep olurlar. Bununla beraber tahvillerin fertler tarafından satın alınması halinde istihlâk harcamalarının büyük ölçüde azalacağı iddia edilemez. İstihlâk harcamalarını azaltmak isteyen bir borçlanma politikası fertleri istihlâklerinden kısarak tahvil almağa sevkedecek mahiyette olmalıdır. Fertler bu maksatla, yani istihlâklerinden kısarak tahvil satın almasalar bile onların ellerinde likid para yerine tahvil bulundurmaları istihlâklerini kısıcı bir tesir husule getirir. Çünkü nakit para veya mevduatı harcamak tahvil şeklinde bir serveti harcamaktan daha kolaydır. Kaldı ki, elde tahvil muhafaza etmenin avantajları vardır. Tahvili nakte çevirerek harcamada bulunmak bu avantajlardan fedakarlık etmek demektir. Öyle ise tahvilleri mümkün mertebe şahıslara satarak enflasyonla mücadeleden azamî istifade etmenin şartları nelerdir? Bu şartlar başlıca üç tanedir :

- 1 — Malî müesseselere tahvil satışını asgarî hadde tutarak, tahvilleri mümkün mertebe şahıslara satmak,
- 2 — Şahısları mümkün mertebe istihlâklerini kısmağa teşvik ederek, azamî derecede tahvil satın almağa sevk etmek,

3 — Satın aldıkları tahvilleri elde muhafaza etmeleri için fertleri mümkün mertebe teşvik etmek (38).

Maalesef bu üç şartı bir arada gerçekleştirmek zordur. Çünkü, bazı gayeler birbirleriyle çelişmezlik halindedirler. Meselâ tahvillerin mümkün mertebe şahıslara satılabilmesi için tahvil sahiplerine tanınacak avantaj ve imkânlar, tahvilleri'n mümkün mertebe bu şahısların ellerinde kalması gayesiyle bağdaşmıyabilir. Şimdi bu şartları daha yakından görelim :

1. Fertleri istihlâkten vazgeçirerek tahvil satın almağa teşvik etmek :

a) Tahvile ödenen faizi cari faiz haddinin üstünde tutmak : enflasyon devrelerinde tahvile ödenen faizi cari haddinin üstünde tutarak mecmu tasarruf hacmini artırmak belki pek az mümkündür. Fakat tahvile ödenen faizin artmasının fertlerin likiditelerini daraltacağı ve bunları tasarruflarını mevduat ve nakit şeklinde muhafaza etmektense tahvil şeklinde muhafaza etmeğe sevketmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu hareketin ne derece husule geleceğini tâyin edecek husus, fertlerin likidite tercihlerinin, faize karşı elâstikiyetidir.

b) Tahvil fiatlarının teminata bağlanması : Bu teminat tahvil sahiplerine tahvillerini satmak istedikleri zaman bunların herhangi bir zararla karşılaşmıyacaklarını taahhüt eder. Eğer tahviller her an hiçbir zarara uğramaksızın nakte tahvil edilebilirse fertler likiteden daha çok kolaylıkla fedakârlık edebileceklerdir. Bununla beraber tahvillere nakte tahvil kabiliyeti tanınması fertlerin uzun müddet ellerinde tahvil bulunmaları şartı ile bağdaşmıyacaktır.

c) Reklâm yapmak ve vergi kanunlarına istisna hükümleri koymak; reklâm yapmak, vergi kanunlarına tahvil faizlerinin vergiden istisna edilmesi hususunda hükümler koymak tahvillerin mümkün mertebe şahıslara satılmasında önemli rol oynıyabilir. Fakat bu rolün ne derece olacağını önceden tahmin etmek güçtür.

2. Tahvillerin uzun müddet fertler tarafından muhafaza edilmesi : Bu gayenin gerçekleşmesi için çeşitli tedbirler düşünülebilir. Meselâ, tahvillerin nakte tahvilini menetmek veya borsalarda satılmasını önlemek bu tedbirler arasında zikredilebilir. Lâkin bu çeşit tedbirlerin alınması tahvillerin geniş ölçüde fertler tarafından satın alınmasını önleyebilir; yukarıda zikretmiş olduğumuz tedbire alternatif bir tedbir olarak tahvil sahiplerine ödenen faizlerin, tahvil sahiplerinin ellerinde kaldıkları müddetlere göre ayarlanması ileri sürülebilir. Böyle bir tedbirin tatbik mev-

kiine konulması halinde en yüksek faizi, tahvilleri itfa zamanına kadar ellerinde tutanlar alacaklardır. Tahvillerin uzun müddet fertlerin elinde kalmasını temin edecek tedbirlerden biri de bunların başa başın altında ihraç edilmesidir. Çünkü fertler tahvilleri satışa arzedelebiliyorlarsa bunları başa başın altında satmaktansa itfa zamanını beklemeyi tercih edeceklerdir; reklâm yapmak, tahvillerini nakle tahvil ettirenlerin isimlerini gazetelerde neşrettirmek veya radyolarda okutmak gibi tedbirler de tahvillerin uzun müddet şahısların elinde kalmasını temin edebilir (39).

Buraya kadar fertlerin kendi iradeleri ile tahvil satın almalarından bahsettik; eğer fertler kendi iradeleriyle tahvil satın almıyacak olurlarsa mecburi istikraz yoluna da başvurulabilir. Çünkü borçlanmaya verginin hududuna ulaşmış olduğumuz için başvurmuştuk. Fertler kendi iradeleri ile borç vermedikleri vakit onları zorla borç vermeğe sevk etmek bazı bakımlardan onlar için de faydalıdır. Çünkü borç muhtevası birgün gelip ödenecektir. Halbuki hududuna ulaşılmış olan bir vergide nisbetler üzerinde oynama prodüktif faaliyeti köstekliyecek umumiyetle de nisbet artışları dar gelirli grupların gelirleri üzerinden alınan vergilerde yapılacağı için gayri âdil olacaktır.

Fertlerden sonra, tahvil satarken, ikinci sıra sigortalara ve kollektif tasarruf müesseselerine verilmelidir. Çünkü bu müesseseler banka mahiyetinde olmadıkları için banka parası yaratmazlar dolayısıyla ekonomide para arzı da artmaz. Üstelik kaynağı bankalardan gayri malî müesseseler olan istikrazların ilk tesirleri tıpkı şahıslara karşı olan borçlanmalar gibi deflasyonisttir. Çünkü ekonomideki likidite azaltılmış olacaktır.

Ticarî bankalara borçlanmaktan kaçınmalıdır. Çünkü bu çeşit borçlanmalar memlekette para arzını artırabilir faiz hadlerini de düşürerek enflasyonun alevlenmesine sebep olabilir.

Devlet Merkez Bankalarından borçlanmamalıdır. Çünkü Merkez bankalarından borçlanmak doğrudan doğruya enflasyonist bir tesir husule getirir. Üstelik bu tarz bir borçlanma halk üzerinde doğrudan doğruya para basmaktan farksız bir tepki yaratır.

Enflasyonla mücadelede kısa ve uzun vadeli borçlanmalar : Kısa vadeli borçlanmanın bazı mühim avantajları vardır. Bir kere bu çeşit borçların faizleri düşüktür. İkinci olarak bu çeşit borçlarla uzun vadeli tahvillere nazaran daha ço kmalî kaynaklara müracaat etmek imkânı vardır. Kurumlar ve bankalar kısa vadeli plâsman imkânlarından istifade ederek ellerindeki paraları nemalandırmak isterler. Onun için kısa vadeli borç

senetleri uzun vadeli borç senetlerine nazaran enflasyonla mücadeleye daha az elverişlidirler. Çünkü bonolar tahvillere nazaran daha çok likid mahiyettedirler. Üstelik bu çeşit borç senetlerinin vadeleri çabuk gelir ve bunları ödemek ortaya bir mesele olarak çıkar, faiz hadlerindeki küçük oynamalar devlet masraflarını artırır. Bu sebeplerle enflasyonla mücadele ederken kısa vadeli borçlanmalara gitmek lâzımdır.

Faiz Politikası : Fertle devlet arasında, borçlanırken faiz nisbetini tâyin etmek bakımından fark vardır. Fertler kendileri faiz nisbetini tâyin etmekte serbest olmadıkları halde devlet Merkez Bankası kanalıyla faiz nisbetini tâyin edebilir. Her ne kadar düşük faiz üzerinden borçlanmanın borçlanma masrafını azaltıcı bir tesiri varsa da borçlanmanın muvaffakiyetini tehlikeye sokma gibi bir mahzuru da vardır. Borçlanırken faiz haddinin yüksek tesbit edilmesi ileri sürülmektedir. Bu sebeple enflasyon devrelerinde borçlanılırken, faiz haddinin yüksek tesbit edilmesi ileri sürülmektedir. Filhakika o zaman şu faydalar doğacaktır. :

1 — Faiz haddinin yükselmesi eski tahvillerin fiyatını düşürecek, eski tahvilleri ellerinde bulunduranlar, fertler ve bankalar itfa tarihine kadar bu tahvilleri ellerinde muhafaza edeceklerdir.

2 — Faiz haddinin yükselmesi yatırımların artmasına mani olacaktır.

3 — Faiz hadlerinin artması bazı kimselerin likiditelerini devlet tahvillerine yatırması gibi bir netice doğuracaktır.

Bununla beraber yukarıda zikretmiş olduğumuz neticelerin husule gelmesi bir yandan yatırımların faiz haddine karşı elâstikiyetine diğer yandan enflasyonun hüküm sürmekte olduğu memleketlerdeki otofinansmanın gelişme derecesine bağlıdır (40).

Enflasyonla mücadelede devlet borçlarının idaresi : Devlet borçlanımını itfa ederken de enflasyonla mücadele edebilir. Filhakika devletin Bankalara karşı olan borçlarını itfa etmesi halinde memlekette para arzı azalır. Kısa vadeli bir borcun, uzun vadeli borç senetleri başa başın altına düştüğü vakit, uzun vadeli borç haline getirilmesi borçlanma masraflarının artması pahasına enflasyonla mücadeleyi kolaylaştırabilir. Çünkü tahvil sahipleri ihraç primini alabilmek için itfa zamanını bekliyeceklerdir.

— N E T İ C E —

Enflasyonla mücadeleye enflasyon iktisadî istikrarı iktisadî kalkınmanın ön şartı haline getirdiği için girilir. Enflasyon açığının hesaplanması ve mecmu arzla mecmu talebin bünyelerinin tetkiki enflasyonla mücadele için çok önemlidir. Masraf politikası iktisadî millî bütçeye göre yürütülmelidir. Genel kaide masrafların kısılmasıdır. Mecmu arzı artırıcı masraflar artırılabilir. Aynı büyüklükte olmak şartı ile masraflardaki daralma, bütçe fazlalarından, daha büyük anti-enflasyonist tesir husule getirecektir.

Vergi politikası fertlerin likiditelerini daraltıcı mahiyette olmalı, bunların istihlâk ve yatırım harcamalarını kısıbilmelidir. Mecmu arzda genişleme doğuracak yatırımlar vergi politikası çerçevesinde teşvik edilebilir. Gelir vergilerinin bünyelerinde otomatik istikrar sağlama unsuru vardır. Enflasyon devrelerinde vergiler kazandıkça ödeme usulüne göre tahsil edilmeli, muamele vergileri ad valorem olmalıdır. Enflasyonla mücadele ederken fevkalâde kazançlar vergisi ihdas edilebilir. Matrahı daralan vergilerin matrahı artırılabilir. Vergi politikası fertlerin harcamalarını kısıcı olacağı için enflasyonla mücadeleye ister vasıtalı ister vasıtasız vergilerle girişelim; bu mücadelenin yükünü daha ziyade az gelirli sosyal gruplar çekeceklerdir.

Enflasyonla mücadelede borçlanırken devlet şahıslara karşı borçlanmalı bankalara borçlanmaktan çakınmalıdır. Devlet alacağı tedbirlerle şahısların ellerinde uzun müddet tahvil muhafaza etmelerini sağlayabilir. Devlet enflasyonla mücadele ederken uzun vadeli borç senetleri ile borçlanmalı, tahvillere ödenen faizleri artırmalı, borçlarını itfa ederken de ilkin kısa vadeli ve bankalara karşı olan borçlarını itfa etmelidir.

Enflasyonla mücadele eden maliye politikası, para, fiziki kontroller, ücret, mecburî tasarruf ve dış yardım politikalarıyla tamamlanmalıdır.